

Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України

На правах рукопису

БАЛАКІН Володимир Григорович

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ В ЦЕНТРІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПЕРЕПІДГОТОВКИ

13.00.04 - професійна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Криворізькому державному педагогічному інституті.

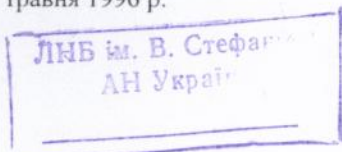
Науковий керівник — доктор педагогічних наук, професор
В.С.Пікельна

Офіційні опоненти: — доктор педагогічних наук, професор
А.І.Дьомін
— кандидат педагогічних наук
Носаченко І.М.

Захист відбудеться “12” червня 1996 р. у 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.61.01 в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України (254060,Київ, вул. М.Берлінського, 9), 5-й поверх.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (254060, м.Київ, вул. М.Берлінського, 9).

Автореферат розісланий “7” травня 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Г.М.Цибульська

Загальна характеристика роботи

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Нові соціально-економічні умови в Україні характеризуються виникненням багатьох незвичних соціальних явищ, серед яких безробіття, ринок праці, конкуренція. На ринку праці з'являється все більше людей, які не можуть працевлаштуватися за одержаним фахом. Серед них: 25% молоді; 76,6% жінок; 34,4% спеціалістів, які мають вищу освіту. Причин безробіття досить багато: це нові вимоги до рівня кваліфікації спеціалістів, закриття великих державних підприємств, зменшення кількості призовників для служби в Армії, передчасне звільнення в запас військовослужбовців тощо.

У Концепції державної системи професійної орієнтації населення, схваленій Кабінетом Міністрів України № 48 від 27 січня 1994 року, визначено сутність і мету професійної орієнтації, спрямованої на ефективне використання трудового потенціалу особи, підвищення її соціальної та професійної мобільності в умовах вимушеного безробіття. Набуває особливого значення комплексний характер профорієнтаційних послуг населенню, узгодження інтересів людини та суспільства через ринок праці, добровільність і безкоштовність одержання проорієнтаційних послуг усіма групами населення на гарантованому державному рівні.

Предметом особливої турботи в Україні щодо працевлаштування є великі промислові регіони, які постійно відчувають потребу в спеціалістах для окремих галузей виробництва і робітниках різної кваліфікації. Випереджуюча профорієнтація населення, як стверджують дослідники і підтверджує практика, здійснюється незадовільно.

Саме тому особливого значення набуває пошук нових шляхів професійної перепідготовки робітників і спеціалістів.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 361 від 30.06.1991 р. для колишніх військовослужбовців та членів їх сімей у державі створені центри професійної перепідготовки (м.Київ, Кривий Ріг, Хорол.). Один з них - на базі ПТУ № 59 м.Кривого Рогу.

Відкриттю цього професійного навчального закладу нового типу передувала досить складна пошукова і творча робота, а головне — перевірка напрацьованого досвіду, оскільки спеціальних розробок у науковій вітчизняній літературі не було.

Попередня робота почалась з вивчення теоретичних аспектів проблеми. Зокрема вивчалися праці С.Батишева, А.Беляєвої, С.Гончаренка, І.Зязюна, Н.Ничкало, Д.Тхоржевського, В.Скакуна,

Н.Ярмаченка та інших науковців, які розробляють методологічні і теоретичні основи професійної освіти.

Науковий інтерес для нас мали дослідження, у яких розглядалися специфічні проблеми системи загальної і професійної освіти. Це насамперед праці С.Богомаза, В.Бикова, І.Васильєва, О.Гребенюка, Б.Данилюка та ін.

У ході дослідження опрацьовувались також роботи В.Пікельної, А.Найна, А.Соколова, Р.Шакурова та інших з проблем управління навчальними професійними закладами.

Враховуючи специфіку центру професійної перепідготовки, ми вважали за необхідне проаналізувати дослідження, що розкривають проблеми підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах (А.Алексюка, С.Амірової, Г.Балла, А.Верхоли, Л.Волкової, С.Воронкіної, П.Гнітецької, А.Денисової, В.Козакова та ін.).

Необхідність розробки навчально-програмної документації (без якої неможливе функціонування навчального закладу) спонукала нас звернутись до проблеми відбору змісту освіти в навчальних закладах. Ми ознайомилися з теоретичними, практичними розробками з означеної проблеми в зарубіжній загальноосвітній та професійній школах. Крім того, вивчили праці Я.Бернарда (професійні послуги населенню в ФРН), Н.Васильєвої (вибір змісту освіти середньої школи в ФРН), О.Ковязіної (диференціація змісту освіти в старшій школі США), С.Семилетова (допрофесійна підготовка в загальноосвітній японській школі), В.Тищенко (допрофесійна підготовка в сучасній Франції). Проведений аналіз допоміг нам виявити нові підходи до відбору змісту професійної освіти й до організації навчально-виховного процесу.

Досліджуючи проблеми відбору змісту освіти для військово-службовців, які навчаються в центрі професійної перепідготовки, ми звернулися до праць, присвячених розгляду проблем, пов'язаних з ринком праці. Були вивчені роботи А.Каменського, Н.Лукашевича, І.Межень, Г.Попова, І.Устинової, Н.Шалушкіна та ін.

Проведена попередня робота дозволила з'ясувати стан наукової розробленості проблеми, а також визначити методику дослідження.

Як відомо, найбільш суттєвим протиріччям, яке спостерігається нині в системі професійної освіти, спеціалісти вважають невідповідність між соціальним замовленням на професійну перепідготовку фахівця високого кваліфікаційного рівня та реальною програмно-методичною забезпеченістю навчально-виховного процесу.

Прагнення знайти шлях і способи розв'язання зазначеного протиріччя визначило вибір теми дослідження “Організація навчально-виховного процесу в центрі професійної перепідготовки”.

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес у центрі професійної перепідготовки робітників і спеціалістів.

Предмет дослідження: зміст і форми організації навчально-виховного процесу в центрі професійної перепідготовки звільнених в запас військовослужбовців та членів їх сімей.

Мета дослідження полягала в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі центру професійної перепідготовки та виявленні умов успішного оволодіння колишніми військовослужбовцями і членами їх сімей новими професіями (на базі вищої та середньої спеціальної освіти).

Наукова гіпотеза дослідження полягала в тому, що освіта, професійний та життєвий досвід офіцерів, звільнених у запас, дозволять їм в оптимальні строки оволодіти другою вищою освітою, причому успіху в цьому можна досягти в тому разі, якщо:

— вивчення попиту ринку праці допоможе зорієнтувати зміст підготовки спеціалістів на професійне замовлення промислового регіону, з одного боку, і на задоволення суб'єктивних професійних запитів офіцерів запасу, які забезпечать їх соціальну реабілітацію — з іншого;

— теоретично обґрунтовані принципи професійної перепідготовки будуть враховуватись в ході розробки навчально-програмної документації;

— навчання в центрі професійної перепідготовки передбачатиме вільний вибір вищої освіти з іншого фаху і розуміння його перспективної конкурентоздатності на ринку праці.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети і гіпотези було окреслено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практиці.

2. Виявити та обґрунтувати принципи відбору змісту освіти професійної перепідготовки в центрі звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей.

3. Теоретично обґрунтувати модель центру та експериментально перевірити педагогічну ефективність запропонованої організації навчально-виховного процесу.

4. Розробити і науково обґрунтувати навчально-програмну документацію професійної перепідготовки спеціалістів за новими професіями на базі вищої освіти.

5. Підготувати методичні рекомендації щодо відбору змісту освіти для професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей та організації навчально-виховного процесу в центрі.

Методологічною основою дослідження стали основні положення теорії пізнання, педагогіки, педагогічної психології, інших галузей знань, у яких знайшли відображення найважливіші принципи аналізу соціальних явищ розвитку суспільства, а також філософські, соціологічні, психологічні ідеї та висновки щодо суспільних тенденцій розвитку неперервної освіти в Україні, складовою якої є професійна перепідготовка населення.

Для розв'язання накреслених завдань у ході дослідження, перевірки гіпотези використовувався комплекс методів, серед яких переважали: теоретичний аналіз наукових джерел (педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних, економічних); ознайомлення з офіційними документами з досліджуваної проблеми; вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду з надання державою та підприємцями професійних послуг громадянам, профорієнтації молоді та дорослого населення; порівняльний аналіз, синтез, узагальнення. За допомогою діагностуючих методик вивчались особистісні якості дорослих, їх професійні інтереси.

Застосовувались також емпіричні методи дослідження: включене спостереження; індивідуальні бесіди з колишніми офіцерами і членами їх сімей; методики, які діагностують якості особистості з метою виявлення її відповідності обраній професії; констатуючий та формуючий експерименти; моделювання як метод пізнання; квантитативний та якісний аналіз результатів.

Під час дослідження дисертант особисто вивчав досвід роботи Федеративного Відомства з питань праці ФРН, деякі аспекти якого були впроваджені в діяльність Криворізького межрегіонального центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей.

Дослідження проводилося у два етапи.

На першому етапі (1991–1993 рр.) основну увагу дисертант приділяв обґрунтуванню проблеми дослідження, визначенню об'єкта, мети, завдань та гіпотези дослідження. Для цього з'ясував особливості професійної перепідготовки дорослих за другою вищою освітою,

аналізував попит на ринку праці, вивчав особливості соціального замовлення з професійної перепідготовки офіцерів, звільнених у запас, визначав методологічні та теоретичні основи професійної перепідготовки, проводив констатуючий експеримент. Крім того, вивчав та узагальнював вітчизняний та зарубіжний досвід з професійної перепідготовки.

На другому етапі дослідження (1994–1996 рр.) робота полягала у визначенні особливостей організації навчально-виховного процесу професійної перепідготовки, розробці навчально-програмної документації, проведенні формуючого експерименту, аналізі та узагальненні його результатів, обробці даних.

Експериментальна база: Криворізький, Київський та Хорольський міжрегіональні центри професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю її засад; сукупністю використаної системи теоретичних, емпіричних методів дослідження; адекватних досліджуваним завданням результатами експерименту; використанням діагностичних методик, які доповнюють методи контролю даних, одержаних під час досліджень; квантитативним і якісним аналізом результатів; загальним підходом до вибору методів дослідження.

Наукова новизна дослідження: розроблено і теоретично обґрунтовано модель центру - навчального закладу нового типу для професійної перепідготовки дорослих на базі вищої та середньої спеціальної освіти; виявлено і теоретично обґрунтовано особливості навчально-виховного процесу професійної перепідготовки з урахуванням ринку праці в Україні.

Теоретичне значення полягає в обґрунтуванні принципів відбору змісту освіти професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей на базі вищої освіти, а також у розробці методичних положень, на основі яких створено навчально-програмну документацію, що теоретично і методично забезпечує організацію і проведення навчально-виховного процесу в закладі нового типу.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій “Принципи відбору змісту освіти для професійної перепідготовки на базі вищої освіти” для керівників навчальних закладів нового типу, які здійснюють професійну перепідготовку різних категорій населення на базі вищої або середньої

спеціальної освіти, навчально-курсних комбінатів та вищих професійних училищ.

Рекомендації дозволяють успішно здійснювати роботу з професійної реабілітації дорослих, які змушені з об'єктивних причин здобувати другу професію на базі вищої освіти.

На захист виносяться:

1. Теоретично обґрунтована і експериментально перевірена модель центру професійної перепідготовки звільнених в запас військово-службовців і членів їх сімей.

2. Обґрунтовані принципи відбору змісту освіти для професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей на базі середньої спеціальної та вищої освіти, а саме: принцип інтегративності (який передбачає введення в навчальні плани інтегративних курсів з метою формування інтегративного професійного мислення); принцип мінімізації (на основі якого здійснюється скорочення обсягу матеріалу, який вивчається, без втрат для фундаментальних знань спеціаліста); принцип самостійної дослідницької роботи (з ускладненням змісту завдань для самостійної роботи) та принцип професійної орієнтації у поєднанні з формуванням життєво та професійно необхідних якостей особистості.

3. Критерії, за якими оцінювалась ефективність навчально-виховного процесу в центрі:

- позитивне ставлення тих, хто здобуває другу вищу освіту за новим фахом, до суттєвого збільшення обсягу самостійної дослідницької роботи в навчанні;

- рівень конкурентоздатності випускників центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців та членів їх сімей, які одержали вищу освіту за новим фахом, на ринку праці.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Матеріали дослідження доповідались та обговорювались на Міжнародній науково-практичній конференції з проблем професійної підготовки робітників та спеціалістів в нових соціально-економічних умовах (м. Кривий Ріг, 1994 р.), Республіканській науково-практичній конференції з проблем адаптації випускників профтехучилищ до ринкових умов (м.Вінниця, 1994 р.), Республіканській науково-практичній конференції з проблем організації виховної роботи в навчальних закладах профтехосвіти (м.Нікополь, 1993 р.), Республіканській науково-практичній конференції з сучасних проблем трудової і професійної підготовки майбутніх педагогів (м.Кривий Ріг, 1995 р.), Міжнародному семінарі керівників центрів професійної перепідготовки звільне-

них у запас військовослужбовців (м.Берлін, ФРН, 1995 р.), обласному семінарі керівників навчальних закладів профтехосвіти з питань професійної перепідготовки в сучасних соціально-економічних умовах (м. Дніпропетровськ 1966 р.), на засіданнях кафедри педагогіки і методики трудового та професійного навчання Криворізького державного педагогічного інституту.

Матеріали дослідження було апробовано також шляхом публікацій в наукових збірниках, періодичних виданнях. Методичні рекомендації, розроблені за результатами дослідження впроваджено в діяльність центрів професійної перепідготовки, Криворізького навчально-методичного центру профтехосвіти та навчально-курсого комбінату Криворізького металургійного комбінату.

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної для дослідження проблеми, визначається його об'єкт, предмет, мета та завдання, формулюється гіпотеза, висвітлюються методологічні основи, методи, етапи дослідження, розкривається наукова новизна і практична значущість виконаної роботи, подаються відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження в практику.

У першому розділі дисертації — "Організація професійної підготовки в педагогічній теорії і практиці" — розкривається вплив соціально-економічних умов на зміст і характер професійної підготовки робітників і фахівців в Україні.

Вивчення даного аспекту проблеми засвідчило, що складні соціально-економічні умови в Україні пов'язані з переходом на нові умови господарювання, що ведуть до виникнення ринку праці, безробіття, а відтак — соціальної незахищеності значної частини населення.

Нові вимоги до рівня кваліфікації фахівців висуває ринок праці, вивчення яких дозволило вченим зробити висновок про те, що сучасні вузи не забезпечують своїх випускників необхідною в нинішніх умовах професійною підготовкою, не формують здатність адаптуватися

до актуальних умов і тому в суспільстві з'явилося багато безробітних з вищою освітою (по Україні — 34,3%, в Києві — 78,5%).

Служба зайнятості в Україні не забезпечує населення необхідними професійними послугами і 80% прийому на роботу здійснюється саме підприємствами. Водночас зниження загального життєвого рівня приводить на ринок праці літніх людей, жінок, які виховують дітей (серед безробітних найбільший відсоток становлять жінки— 75,6%).

Безпосередня участь автора даного дослідження в семінарі, організованому фірмою "ГОПА", дала змогу вивчити досвід роботи Федеративного відомства з питань праці (ФВП) у Німеччині. Аналіз і узагальнення діяльності цього відомства дозволили з'ясувати особливості роботи з працевлаштування і надання професійних послуг населенню під час навчання.

Серед професійних послуг, що надає Центр профорієнтації при ФВП, найзначнішими є програми, що працюють в режимі діалогу (серед них найбільш відомий банк даних "Курс", яким допомагають користуватися фахово підготовлені співробітники), мобільний БІЦ (пересувна профорієнтаційна установка), курс "Кобер" (комп'ютеризована консультація, що дозволяє враховувати індивідуально задані критерії), система "Компас"(комп'ютеризована система посередництва).

Під час консультацій фахівці допомагають претендентові на професійне навчання або працевлаштування підшукати необхідне місце згідно з виявленою профпридатністю. ФВП має безпосередній зв'язок з усіма підприємствами, біржами праці і навчальними професійними закладами.

Курс "Кобер" спільно з системою "Компас" не тільки забезпечують посередництво в пошуках місця професійного навчання або місця роботи, але і соціально захищають представників усіх сторін (наймачів і претендентів на навчання або роботу).

Відомо, що професійні послуги у США подають посередницькі фірми (їх більше 15 тисяч), звертаючи серйозну увагу на підвищення кваліфікації. Останнє розглядається як об'єктивна необхідність, що пов'язана із зростанням вимог на ринку праці.

Вивчаючи ринок праці в Україні, ми з'ясували, що значна частина безробітних (24,8%) орієнтується на підприємницьку діяльність. Основною перешкодою на шляху здійснення цього більшість вважає відсутність початкового капіталу (82%), а також знань з ринкової еко-

номіки. У ряді професій, яким віддають перевагу безробітні, ті, хто бажає працювати у виробничій сфері, посіли останнє місце.

Оскільки на сучасному етапі розвитку суспільства освіту визнають товаром, то проблема підвищення кваліфікації вимагає до себе постійної уваги вчених і практиків.

Вивчення стану допрофесійної і профільної підготовки в зарубіжній школі (США, Японія, Франція, ФРН) виявило, що в усіх економічно розвинутих країнах зміст загальної освіти розглядається в тісному зв'язку з подальшою професійною підготовкою; допрофесійна підготовка в загальноосвітній школі є фундаментом подальшої профільної спеціалізації: практично на вищому ступені загальної освіти (у старших класах) в усіх розглянутих нами системах освіти здійснюється підготовка до майбутньої професії.

Найбільш важливою проблемою дидактики, як зазначають дослідники, є відбір змісту освіти. Вивчення цієї проблеми засвідчило, що у ФРН учні старших класів середньої школи орієнтуються на ранню спеціалізацію (їх прикріплюють до окремих вузів і за умови успішного складання іспитів зараховують до відповідних вищих навчальних закладів). Оцінка змісту освіти в цій країні здійснюється з позицій мети освіти, при цьому найбільше поширення дістав "екземплярний принцип" відбору змісту освіти (суть його полягає в структуризації навчального матеріалу за рахунок відбору найбільш характерних прикладів і скорочення обсягів змісту освіти без шкоди для його інформативності і фундаментальності).

Чітка залежність між соціально-економічними вимогами до спеціалістів і змістом освіти спостерігається в сучасній загальноосвітній школі Франції. Основою професійної освіти є допрофесійна підготовка, яка визначає напрями профорієнтаційної роботи в школі.

Французька школа в цілому заперечує ранню спеціалізацію учнів, однак різке піднесення економіки в державі спонукає до визнання ролі загальної середньої освіти у професійній діяльності, до збільшення витрат на освіту.

Результатом пильної уваги вчених до допрофесійної підготовки, від рівня якої залежить у майбутньому якість професійної підготовки, стала нова виховна концепція профорієнтації учнів.

У системі освіти Японії пріоритет належить національному ідейно-моральному вихованню, яке здійснюється за принципом "групізму". В сучасній Японії функціонують уніфіковані школи (загальна освіта поєднана в них з професійною), які розв'язують завдання освітньої, професійної та військової підготовки. Вивчаючи

підходи до відбору змісту освіти в Японії, ми помітили, що політична незалежність держави розглядається тільки через економічну незалежність. У загальноосвітній школі в 60-ті роки налічувалося близько 400 спеціальних курсів, вивчення яких пов'язувалося з професійною підготовкою, для чого розроблялись теорії "Розподіл за здібностями" та "Інвестиції в людину". Проте головним завданням є виховання особистості працівника; система виховання здійснюється на основі програмного документу "Передбачуваний образ людини", в якому розкриваються традиційні якості особистості японця (в основі філософія "групізму" — бажання всією душею віддатися роботі і бути відданим суспільству).

Вивчення досвіду роботи навчальних професійних закладів, які надають професійні послуги населенню, на прикладі "ББВ-Академії" (ФРН) і регіонального коледжу (США) показало, що спектр робіт їх найрізноманітніший. Так, "ББВ-Академія" навчає за 40 різними напрямками і в різних галузях. Цей навчальний заклад дає високий рівень кваліфікації при підготовці спеціалістів-економістів для роботи в таких сферах як промисловість; робота з персоналом; управління і робота в бюро; балансова бухгалтерія; маркетинг; податок; постачання та економія матеріалів. Спектр робіт найрізноманітніший — "ББВ-Академія" діє в усіх комерційних галузях підвищення кваліфікації і її випусники володіють необхідним практичним і актуальним "ноу-хау" для успішної діяльності в галузі економіки.

До найбільш важливих напрямів у своїй діяльності з підвищення кваліфікації "ББВ-Академія" (особливо при застосуванні ринкових структур в сучасній ринковій економіці), відносить: загальні знання з економіки; знання з торгівельної справи; знання про народне господарство та індустріальну справу; маркетинг; офісну комунікацію; інвестиції і фінансування; діловодство; бухгалтерія і баланс тощо. Особливою ознакою "ББВ-Академії" є те, що вона постійно орієнтується на спеціальні запити, інтереси, попередній досвід учасників, і в разі необхідності готова до розв'язання цілковито нових професійних завдань. У недалекому минулому так сталося з програмами навчання для звільнених із збройних сил офіцерів, які служили в американських, британських і французьких союзних військах у Берліні (мова йде про тих, що були або виведені, або повністю реформовані). Такий широкий досвід пов'язаний з тим, що "ББВ-Академія" веде перенавчання персоналу підприємств, який раніше включили у планову економіку країн РЕВ при переході до ринкових відносин. Зараз це стосується і

збройних сил колишнього Радянського Союзу, зокрема, офіцерів звільнених у запас, які проживають на території України.

Позитивною якістю регіональних коледжів, розповсюджених у США, є також надання різноманітних професійних послуг населенню з різним терміном навчання і консультування (від 2–4 годин до 2-х років). До числа цих послуг належать: професійні консультування; професійна діагностика; професійне навчання на початковому і середньому рівні спеціальної освіти; перенавчання і підвищення кваліфікації дорослого населення з метою працевлаштування тощо.

Названий навчальний заклад пропонує професійні послуги з 66 спеціальностей, але його головною перевагою є постійний облік особистісних інтересів людини зокрема, і запитів населення в цілому. Вивчення особливостей роботи регіонального коледжу дозволило виявити його інтегративний характер, оскільки в навчальному закладі цього типу об'єднані: загальна і професійна освіта, середні спеціальні навчальні заклади, навчально-виробничі комбінати, галузеві інститути підвищення кваліфікації, вузи і різноманітні центри надання навчальних послуг населенню.

Як зазначають американські дослідники, кожен громадянин США протягом свого життя змінює близько 10 професій. Основним критерієм комплектування груп у регіональних коледжах є не вік, а освіченість людини, достатня для одержання загальної або професійної освіти.

Цікавим є той факт, що конкурентоздатність на ринку праці Америки визначається рівнем сформованості базових умінь і навичок. До таких віднесено: вміння самостійно вчитися; грамотність; знання з математики; мистецтво спілкування; здатність адаптуватися; рівень розвитку творчого мислення; вміння розв'язувати різні проблеми, керувати собою, визначати мету і планувати свою кар'єру; вміння здійснювати самооцінку, працювати в команді і впливати на інших. Названі базові вміння вважаються в США фундаментом професійної компетенції.

Безсумнівно специфіку має сучасна вища професійна освіта. Структурування навчальних планів для підготовки спеціалістів здійснюється з позицій змісту діяльності конкретного спеціаліста, загального інтелектуального розвитку випускника школи і завдань формування життєво і професійно значущих якостей особистості.

У наш час посилюється увага до необхідності врахування при виборі змісту навчального матеріалу таких принципів, як економізація виробництва, електронізація його та посилення значення

політехнічної освіти. Та насамперед, як зазначають усі дослідники, зміст освіти залежить від соціально-економічних умов, які існують в суспільстві. Важливий вплив на зміст освіти має комп'ютеризація промислових та наукових виробництв.

Практично всі дослідники вказують на посилення ролі самостійної роботи студентів та на можливість контролю за ходом цієї роботи за допомогою АОС на базі мікро-ЕОМ. Незважаючи на все ширше застосування комп'ютерів, значення принципу індивідуального підходу в організації самостійної роботи студентів, зростає.

Удосконалення змісту освіти пов'язують з випереджаючим проектуванням навчальних занять (сьогодні у визначенні мети в процесі підготовки навчальних занять спостерігається низький рівень наукового обґрунтування). Визнано, що успішність і результативність навчально-виховного процесу залежить від психологічної підготовки викладача вузу, його готовності до взаємодії зі студентами, уміння користуватися новітніми діагностиками з метою глибокого вивчення особистості студента.

Розглядаючи проблему відбору змісту освіти для загальної, до- професійної, професійної освіти і професійної перепідготовки спеціалістів, ми з'ясували, що в різних педагогічних системах цей процес відбувається на основі різних за своєю суттю принципів. Наприклад, ідеологічний принцип "групізму" в Японії; дидактичний "екземплярний" принцип у Німеччині; "спіральний" принцип, який використовується при відборі змісту освіти в США та інші.

Проте, як свідчить зарубіжний досвід (в чому переконалися і ми на власному досвіді), найбільш ефективною для відбору змісту освіти виявилася реалізація вимог принципів мінімізації, інтегративності, самостійної дослідницької роботи та професійної орієнтації в єдності з вихованням професійно та життєво важливих якостей особистості.

Ці чотири принципи відбору змісту освіти для професійної перепідготовки ми запропонували відповідним спеціалістам (в Центр запросили професорів, доцентів з відповідних галузей наук та спеціалістів-практиків з відповідних галузей виробництва). Вони розробили навчально-програмну документацію, педагогічна ефективність якої була перевірена в ході експерименту.

У другому розділі дисертації — "Центр професійної перепідготовки як новий тип навчального закладу в Україні з надання професійних послуг населенню" — розглядаються загальні положення теорії моделювання і використання їх при розробці моделі Центру професійної перепідготовки. В моделі представлено основні підсисте-

ми, що забезпечують ефективну діяльність навчально-виховного процесу Центру професійної перепідготовки (цілісної динамічної системи). На відділенні професійної перепідготовки здійснюється підготовка за фахом: на базі вищої освіти - "Менеджмент у виробничій сфері", "Фінанси та кредит"; на базі середньої спеціальної освіти - "Технічне обслуговування і ремонт побутової радіоелектронної техніки", "Моделювання та виготовлення жіночого, чоловічого та дитячого одягу".

Навчально-виховний процес забезпечується діяльністю навчально-методичного відділу, відділом підготовки та організації навчально-виробничого процесу та відділом соціальної та житлово-експлуатаційної роботи. Враховуючи об'єктивну необхідність розв'язання проблем соціальної реабілітації звільнених у запас військовослужбовців та членів їх сімей, в центрі було створено юридичний відділ, а також відділ маркетингу, постачання та збуту і госпрозрахункові бригади з метою надання можливості додаткового матеріального забезпечення.

Діяльність всіх підсистем центру взаємопов'язана, оскільки залучення тих, що навчаються, до позааудиторної виробничої, комерційної діяльності сприяє успішному оволодінню ними вищою освітою за новим фахом.

Особливості організації центру розкриті в розробленій нами концепції.

На основі розробленої нами методики експериментально перевірялась моделі Центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей. Хоча в центрі провадиться різнорівнева професійна підготовка, предметом нашого дослідження стали особливості організації навчально-виховного процесу професійної перепідготовки на базі середньої спеціальної та вищої освіти (зазначимо, що рівень професійної підготовки в діючому при центрі ПТУ нами не досліджувався).

Пристаюючи до розробки моделі навчального закладу, ми виходили також з того, що вона має дозволити реалізувати необхідну технологію управління (використовувати в діяльності технологічні функції управління: планування, організація, координування, контроль, регулювання, облік та педагогічний аналіз).

Мета діяльності центру пов'язана з розв'язанням інтегративних завдань (підвищення кваліфікації кадрів за наявними професіями, підготовка за новими спеціальностями на базі вищої освіти, перепідготовка спеціалістів на базі вищої за суміжними професіями та

на базі середньої спеціальної); системою завдань, зумовлених багаторівневою підготовкою працюючих та спеціалістів на базі центру; складанням навчально-програмної документації залежно від профілю одержуваної професії і кваліфікаційного рівня підготовки (робітник, молодший спеціаліст, спеціаліст); розробкою кваліфікаційних характеристик, професіограм, спеціальних навчальних планів, моделей навчальних процесів, навчальних програм, необхідного методичного забезпечення тощо. Це змусило нас звернутися до розробки системи управління навчально-виховним процесом у цьому закладі.

Центр професійної перепідготовки є багатофункціональною соціальною системою, якій властиві такі специфічні особливості: наявність певних складових, кожній з яких притаманні свої якості; взаємозв'язок та взаємозалежність складових між собою (властивості цілісності); наявність внутрішньої організації; яскраво виражена підпорядкованість підсистем; існування системи в якійсь зовнішній сфері, з якою вона утворює певну єдність, що має важливе значення для її функціонування; цілеспрямованість у діяльності, прагнення до мети; динамічність.

Вивчення ринку праці показало, що в регіоні найбільшим попитом користуються спеціалісти з ринкової економіки, менеджменту, радіотехніки, обслуговування аудіо- і відеотехніки та автосервісу. Це і визначило цілеспрямовану розробку навчально-програмної документації, як методичного забезпечення навчально-виховного процесу в центрі.

Центр пройшов державне ліцензування і йому було дозволено провадити перепідготовку працівників за спеціальностями: "Менеджмент у виробничій сфері" (7.050201), "Фінанси і кредит" (7.050104) і молодших спеціалістів за фахом "Технічне обслуговування та ремонт побутової радіоелектронної техніки" і "Моделювання та виготовлення жіночого, чоловічого та дитячого одягу". На навчання зараховувались звільнені у запас військовослужбовці, а також члени їх сімей і слухачі, направлені підприємствами регіону і Центром зайнятості населення м.Кривого Рогу.

У ході формуючого експерименту здійснювалася перевірка педагогічної ефективності розробленої навчально-програмної документації. Результати експерименту засвідчили, що випускники-менеджери у ході навчання набули навичок складання бізнес-планів та виявили високу конкурентоздатність, одержавши місце роботи на конкурсній основі (відділ міжнародного менеджменту Криворізького

металургійного комбінату після проходження практики запропонував їм залишитися на робочих місцях).

Розробляючи навчальні плани, ми керувалися такими вимогами:

1. Оптимальне поєднання часових витрат на оволодіння новою професією (10 місяців) із значною наукоємкістю навчальних предметів (вимоги фундаментальності необхідних знань у майбутніх спеціалістів).

2. Збільшення кількості годин на виконання слухачами самостійних дослідницьких робіт, що сприяло формуванню необхідних професійних знань та умінь.

Відповідно до першої вимоги використовувались оцінки висококваліфікованих спеціалістів, які працюють на відповідних підприємствах (12 осіб) та оцінки вчених (професорів, доцентів вищих навчальних закладів), які досліджують дані проблеми (9 осіб). Результати експертизи зведені в таблицю.

Таблиця

Оцінка експертами навчальних планів та програм

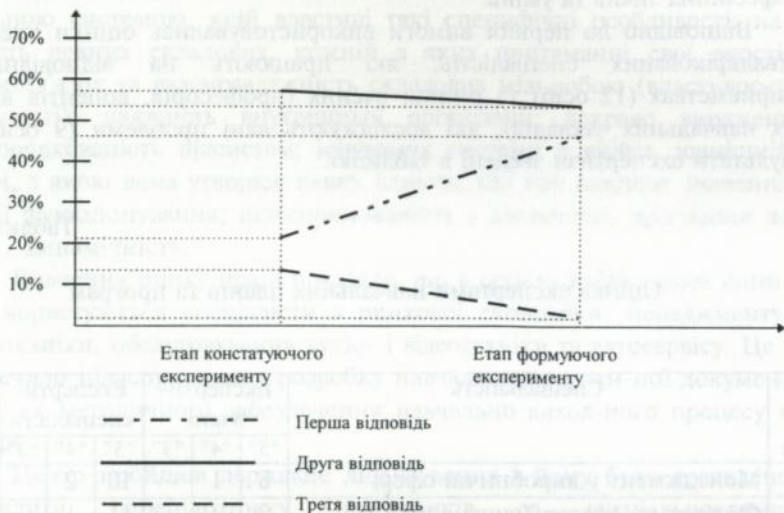
№ п/п	Спеціальність	Експерти- вчені			Експерти- спеціалісти		
		"5"	"4"	"3"	"5"	"4"	"3"
1.	Менеджмент у виробничій сфері	8	1	—	10	2	—
2.	Фінанси та кредит (вища освіта)	9	—	—	11	1	—
3.	Моделювання та виготовлення жіночого, чоловічого і дитячого одягу (середня спеціальна)	9	—	—	12	—	—
4.	Технічне обслуговування та ремонт побутової радіоелектронної техніки (середня спеціальна)	7	2	—	10	2	—

Показники, наведені в таблиці, підтверджують, що розроблені навчальні плани та програми одержали високу оцінку (всі експерти ставили тільки "4" і "5"), кваліфікувавши навчально-програмну документацію як таку, що "відповідає вимогам сучасного виробництва та рівню розвитку науки".

Згідно з другою вимогою було проведено тестування слухачів, які відповідали на запитання: "Як ви ставитеся до великого обсягу самостійних творчих завдань у навчальному процесі?".

Даний тест проводився на етапі констатуючого експерименту і повторно при завершенні формуючого експерименту. В тестуванні брали участь 322 особи і одержано показники двох зрізів.

Графік відображає показники перших трьох відповідей: "Позитивно", "Не дуже подобається, але вважаю за необхідне", "Байдуже".

Зміна в показнику, що відображає кількість слухачів, які позитивно ставляться до значного обсягу самостійних дослідницьких робіт (збільшився на 24,53%), свідчить про ефективність запропонованої нами методики.

Найбільш значним для нас критерієм став показник, що відображає рівень конкурентоздатності випускників, які одержали вищу освіту за новим фахом, на ринку праці.

Серед випускників, які закінчили Центр професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців та членів їх сімей (на базі середньої спеціальної освіти), працевлаштувались близько 72% (слід врахувати, що звернулись до Центру безробітні фахівці, які змушені були пройти професійну перепідготовку). Частина тих, хто залишився непрацевлаштованими, вважають, що повинні "підшукати"

краще місце, оскільки запропоноване за умовами праці їх не влаштує.

Серед випускників, які одержали вищу освіту за іншим фахом, працевлаштувались усі (100%).

У висновках за результатами проведеного дослідження сформульовано такі положення:

1. Успішність професійної перепідготовки на базі вищої (для колишніх офіцерів) та середньої спеціальної (для членів їх сімей) освіти залежить: від вибору спеціальностей, які орієнтовані на попит ринку праці та професійні інтереси тих, хто навчається, що спрямовується на соціальну реабілітацію останніх; від можливості вільного вибору спеціальності з вищої освіти з іншого фаху та розуміння її перспективної конкурентоздатності на ринку праці; від науково обгрунтованого відбору змісту освіти з різних спеціальностей, відповідно до вимог інформаційно-технологічної революції.

2. Вивчення стану порушеної нами проблеми в педагогічній теорії і практиці, з метою теоретичного обгрунтування принципів відбору змісту освіти для професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей показало, що в зарубіжних системах освіти вони в основному є єдиними для всіх ступенів шкіл загальної та професійної освіти (в початковій та середній зарубіжній школі в системі допрофесійної підготовки; в середніх спеціальних та вищих навчальних закладах в системі професійної підготовки та перепідготовки; в державних і приватних службах та відомствах, які надають різноманітні послуги населенню).

3. Науковий аналіз принципів відбору змісту освіти, а також практичний досвід засвідчили, що далеко не всі вони рівнозначні і не всі можуть бути використані при відборі змісту освіти для підготовки спеціалістів на базі вищої та середньої спеціальної освіти в Центрі професійної перепідготовки.

До числа тих, які відповідають усім вимогам щодо забезпечення змісту освіти, реалізації визначених завдань, що в свою чергу дозволило спеціалістам розробити навчальні плани і програми, ми віднесли сукупність принципів: принцип інтегративності (введення в навчальні плани інтегративних навчальних предметів); мінімізації (скорочення обсягу матеріалу, який вивчається без втрат фундаментальних знань спеціаліста); принцип ускладнення змісту завдань для самостійної роботи і принцип професійної орієнтації в поєднанні з формуванням життєво та професійно необхідних якостей особистості.

4. Центр професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей являє собою складну динамічну систему, яка базується на різнорівневій професійній підготовці. Всі підсистеми центру взаємозв'язані і забезпечують результативний управлінський вплив на кожному рівні в структурній ієрархії управління навчальним закладом.

5. На підставі теорії та методики моделювання було розроблено модель центру професійної перепідготовки та його організаційну структуру. Узагальнивши накопичений досвід визначили основні умови ефективного функціонування центру.

6. Визначено також критерії, на основі яких здійснено оцінювання результативності діяльності Центру професійної перепідготовки. До них ми віднесли:

- позитивне ставлення тих, хто здобуває другу вищу освіту за новим фахом, до суттєвого збільшення обсягу самостійної дослідницької роботи в навчанні;
- рівень конкурентоздатності випускників центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців та членів їх сімей, які одержали вищу освіту за новим фахом, на ринку праці.

Оцінка діяльності центру відповідно до зазначених критеріїв підтвердила вірогідність нашої гіпотези, правомірність положень, виснесених на захист.

Матеріали проведеного дослідження розкривають освітні можливості центрів професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців і членів їх сімей (як навчальних професійних закладів нових типів) у розв'язанні соціально-економічних завдань, які стоять перед системою професійної освіти в Україні.

Подальшого дослідження, наукового обґрунтування і практичного впровадження очікує комп'ютеризація та економізація загальної та професійної освіти. До того ж потребують дослідження і розробки такі проблеми, як:

- використання системи рейтингових оцінок у навчально-виховному процесі для стимулювання пізнавальної діяльності слухачів центрів перепідготовки;
- вивчення психологічної готовності колишніх військовослужбовців до ділового і професійного спілкування в різновікових групах;
- обґрунтування і розробка навчально-програмної документації за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, які забезпечують вищі заклади освіти.

Основні положення дисертації знайшли своє відображення в таких публікаціях:

1. Специфіка підготовки професіональних кадрів в умовах Міжрегіонального Центру //Трудове навчання і виховання в сучасній загальноосвітній та професійній школі. — Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний інститут, 1995. — С.54-58.

2. Міжрегіональний Центр підготовки та перепідготовки спеціалістів — сучасна форма професійної освіти //Підготовка вчителя праці в педагогічному інституті. — Кривий Ріг: М.О. України, 1995. — С.32-35.

3. Проблема розвитку професійного інтересу в процесі підготовки кадрів // “Трудове навчання і виховання в загальноосвітній і професійній школі”. — Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний інститут, 1995. — С.12-16.

4. Організація професійної підготовки і перепідготовки кадрів на приципах гуманізації: Із досвіду роботи ФРН — Кривий Ріг: МЦППК, 1996. — 36с.

5. Принципи відбору змісту освіти для професійної перепідготовки: Методичні рекомендації. — Кривий Ріг: КДПІ, 1996. — 24 с.

Балакин В.Г. Организация учебно-воспитательного процесса в Центре профессиональной переподготовки.

Диссертация в форме рукописи на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - профессиональная педагогика. Институт педагогики и психологии профессионального образования, АПН Украины, Киев, 1996.

Теоретически обоснована модель центра профессиональной переподготовки уволенных в запас военнослужащих и членов их семей.

Выявлено, что отбор содержания образования на основе принципов: интегративности, минимизации (без ущерба для фундаментальных знаний специалиста), самостоятельной исследовательской работы и принцип профессиональной ориентации в единстве с формированием жизненно и профессионально необходимых качеств личности позволяет успешно осуществлять профессиональную переподготовку бывших военнослужащих и членов их семей. Определены условия успешной адаптации их на предприятии по новой специальности.

Balakin V.G.The Organization of Educational-Up-Bringing at the Centre of Professional Retraining.

The Dissertation for Academic Degree of Bachelor of Pedagogical Science on speciality 13.00.04 — Professional Pedagogic.

The Institute of Pedagogic and Psychology of Professional Education.

It is proved that the Choice of Contents of Education in accordance with principles: minimization (without damage for fundamental knowledges of specialist), economization and computerization allows to realize successfully the professional retraining of the former serving soldiers (on the basis of high and secondary special education) and the members of their families.

The conditions of their successful adaptation are revealed at the enterprises of newly received professions.

Ключові слова: Центр професійної перепідготовки, друга вища освіта, принципи відбору змісту освіти, професійні послуги населенню.

AB 34.734